

Ж. В. Крючкова,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ

J. Kryuchkova,
Dnipropetrovsk State Agricultural Economics University, Dnipro

COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: ESSENCE AND FACTORS OF INFLUENCE

У статті встановлено, що конкуренція стимулює розвиток економіки країни, оскільки примушує підприємства ефективно використовувати наявні ресурси з метою забезпечення споживачів товарами й послугами та максимізувати свій прибуток з мінімальними затратами для їх виробництва. Запропоновано визначити конкурентоспроможність як здатність підприємств у процесі конкурентної боротьби використовувати власні конкурентні переваги з метою достатнього забезпечення споживачів товарами та послугами при збільшенні їх прибутковості. Зважаючи, що аграрне виробництво є пріоритетною галуззю країни і визначає її експортний потенціал, у статті обгрунтовано теоретичні аспекти визначення та систематизації чинників їх конкурентоспроможності.

The article finds that competition stimulates the development of the country's economy, as it forces companies to use available resources effectively to provide consumers with goods and services and maximize their profits with minimal cost for their production. It is proposed to determine competitiveness as the ability of enterprises in the competitive struggle to use their own competitive advantages in order to adequately provide consumers with goods and services while increasing their profitability. Considering that agrarian production is a priority sector of the country and determines its export potential, The article substantiates the theoretical aspects of the definition and systematization of factors of their competitiveness.

Ключові слова: аграрні підприємства, конкурентоспроможність аграрних підприємств, конкуренція, потенціал, ресурси, ринок, розвиток, чинники конкурентоспроможності.

Key words: agrarian enterprises, competitiveness of agrarian enterprises, competition, potential, resources, market, development, factors of competitiveness.

ВСТУП

Нині конкуренція набуває все більш вагомого значення для розвитку людства, оскільки конкурентоспроможність підприємств є центральною проблемою в ринковій економіці. Конкуренція означає боротьбу товаровиробників за найбільш вигідні умови виробництва й реалізації своїх товарів та послуг. Така конкуренція стимулює розвиток економіки країни, адже кожен виробник має на меті максимізувати свій прибуток з мінімальними затратами, які потрібні для виготовлення продукції. Таким чином, підприємство буде намагатися ефективно використовувати наявні ресурси з метою забезпечення споживачів певними товарами й послугами. Особливої уваги в Україні потребує проблема підвищення здатності підприємств аграрної сфери конкурувати на ринку продовольчої продукції, оскільки аграрне виробництво є пріоритетною галуззю країни і визначає її експортний потенціал.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств та чинникам, що на неї впливають, приділено чималу кількість наукових праць. Адже ці питання на сьогодні мають ключове значення для розвитку аграрного сектору країни. Теоретичні основи конкуренції, її форми та чинники впливу досліджено в працях багатьох вітчизняних та закордонних учених. Визначенням сутності конкуренції та класифікаційних чинників конкурентоспроможності підприємств займалися такі автори, як: Г. Азоев, О. Бронницький, І. Вінченко, Н. Грицишин, М. Малік, М. Портер, А. Прокопєць, А. Сміт, Б. Фищук, С. Шевельова та інші [1—12].

Незважаючи на всебічне висвітлення проблеми конкурентоспроможності у вітчизняній й зарубіжній науковій літературі, потребують подальшого методичного обгрунтування теоретичні аспекти визначення та систе-

матизації чинників конкурентоспроможності саме аграрних підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є узагальнення наукових досліджень стосовно сутності конкурентоспроможності аграрних підприємств та систематизація чинників, що на неї впливають. Розробка пріоритетних напрямів підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У науковій літературі не існує єдиного визначення поняття "конкурентоспроможність", а також не має загальноприйнятого набору показників, які б характеризували цей термін. Відсутня система чинників, які допомагають зрозуміти причини розвитку одних підприємств та банкрутства інших. Це стосується як економічної сутності конкурентоспроможності аграрних підприємств, так і результативних наслідків у соціально-політичній сфері діяльності країни.

Основи поняття конкуренції започатковуються з середини XVIII ст., коли А. Сміт сформулював теорію абсолютних переваг та принцип "невидимої руки". Саме тоді він виявив важливість конкурентної боротьби. А. Сміт розробив ефективний механізм, в основу якого був покладений принцип вільної конкуренції. Таким чином, на його думку, можна було б досягти оптимального використання ресурсів, а також врівноважити норму прибутку [10]. Вже в XX ст. були визначені загальні уявлення сутності конкуренції та виокремлено 4 основні класичні моделі: чистої (досконалої) конкуренції, монополістичної, олігополістичної конкуренції та чистої монополії [1].

Досконала конкуренція: на ринку присутня велика кількість продавців та покупців, які не можуть впливати на ринкову ціну; товари характеризуються своєю

однорідністю; попит дуже еластичний; вільний вхід або вихід до ринку; всі учасники ринку мають повний доступ до інформації.

Монопольна конкуренція: на ринку відносно значна кількість продавців, які пропонують схожу продукцію, але вона не є ідентичною; попит еластичний; присутній невеликий діапазон над контролем цін; практикуються не цінові методи конкурентної боротьби.

Олігопольна конкуренція: на ринку присутня відносно невелика кількість товаровиробників, які можуть впливати на ринкову ціну через неоднорідність пропонованої продукції; продавці чутливі до дій інших підприємств; здійснюються не цінові методи конкуренції; наявні відносно великі перешкоди до вступу або виходу на ринок.

Чиста монополія: на ринку всього лише один товаровиробник, що пропонує свою продукцію, в якій не має замінників; значний контроль над цінами; попит нееластичний; значні бар'єри входу на ринок.

У країнах з розвинутою економікою понад 75% підприємств функціонують в умовах монопольної конкуренції. Причому ринок споживчих товарів представлено середніми та дрібними фірмами, підприємствами, в якому не має явних лідерів, які б суттєво впливали на розвиток та тенденції цієї галузі виробництва [1; 5]. В 1970-х роках вперше поняття "конкурентоспроможність" описав американський економіст М. Портер, в основу якого було покладено концепцію рушійних сил конкурентної боротьби. Свої думки він аргументував так: "В будь-якій галузі економіки — неважливо, чи діє вона лише на внутрішньому ринку, чи на зовнішньому, суть, конкуренція визначається дією таких сил, як: загроза появи нових конкурентів; загроза появи нових товарів чи послуг-замінників; здатність постачальників і покупців торгуватись; суперництвом між собою уже наявних конкурентів; впливом" [8]. Окрім зазначених п'яти сил, важливо є державна політика, оскільки вона перебудовує у нерозривному взаємозв'язку з іншими компонентами, які знаходяться під її контролем та створюють ринкову кон'юнктуру. Світова практика доводить, що саме держава повинна відігравати координуючу роль у розвитку конкурентних відносин.

Поняття "конкурентоспроможності" вітчизняні вчені почали досліджувати під час економічних реформ 1990-х років, які стали поштовхом до розвитку конкуренції на українському ринку. На сьогодні постало питання пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств на ринку, розвитку більш ефективних форм та методів діяльності підприємства. В результаті загострення конкуренції встановлюється більш ефективний механізм економічної системи, з'являються нові форми та способи виробництва, визначається рівень цін та споживчих витрат, спостерігається розвиток у науковій та технічній сфері.

Проблема конкурентоспроможності аграрної галузі є провідною при аналізі ефективності різних економічних суб'єктів. Значення поняття "конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств" досить ґрунтовно вивчають О. Нужна та М. Малік, трактуючи його як "спроможність та вміння підприємств аграрної сфери пристосовуватись до нових умов господарювання, застосовуючи свої економічні переваги й перемагати у конкурентній боротьбі на сільськогосподарських ринках зі своєю продукцією та послугами, при цьому з максимальною ефективністю використовувати земельні ресурси, задовольняти відповідними товарами потреби споживачів та вміння гнучко реагувати на зміни в кон'юктурі" [6]. Однак, на нашу думку, на конкурентоспроможність аграрних підприємств впливають не лише правильне та ефективне використання земельних ресурсів, але й інші фактори. Наприклад, такі як забезпечення країни природними ресурсами, особливість кліматичних умов та тривалість виробничого циклу.

У такому випадку чинники, що впливають на конкурентоспроможність підприємств, на думку Б. Фіщука, можна поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників можна віднести стратегічну діяль-

ність підприємства, яка впливає на якість продукції та її собівартість. А до зовнішніх — фактори, які створює сам ринок, тобто фірми чи підприємства не можуть ними управляти, а лише до них пристосовуватись [11]. Але в аграрній сфері було б коректніше поділити їх на керовані та некеровані. До перших потрібно віднести такі чинники, як матеріально-технічне, техніко-технологічне та фінансове забезпечення, залучення висококваліфікованих працівників, ефективне використання природних ресурсів, а також розробка вдалої стратегії розвитку підприємства тощо. До некерованих факторів відносять екологічні та природно-кліматичні умови, інфраструктуру та кон'юнктуру ринку, технічний прогрес, ресурсне забезпечення країни тощо.

О. Броницький пропонує оцінювати рівень конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери з точки зору як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. До внутрішніх слід віднести ті, які б сприяли зниженню витрат на виробництво: ефективне та раціональне використання факторів виробництва, обсяги виробництва, якість продукції, продуктивність праці, спеціалізація та диверсифікація виробництва. До зовнішніх факторів впливу дослідник пропонує відносити: інституціональні (фінансова та податкова політика, державне регулювання), природно-кліматичні умови, сегментованість ринку, комунікативність (місце знаходження підприємства, зв'язок з іншими фірмами, віддаленість від транспортних магістралей тощо), рівень життя населення та їх платоспроможний попит на продукцію, цінове регулювання, розвиненість інфраструктури ринку [2].

І. Вініченко пропонує наступну класифікацію, розподіляючи всі можливі чинники на такі групи:

- мікрорівня (внутрішнього середовища фірми), організаційно-структурні фактори, забезпечення необхідними ресурсами, науково-технічний розвиток, комерційні та цінові чинники;

- мезорівня (галузевої) — спосіб та методи технологічного процесу виробництва продукції та формування ціни;

- макрорівня — міжнародні (економічний розвиток країни, стан світових ринків та фінансової системи), національні (податкова і монетарна політика, державне регулювання).

Окрім зазначених, окрему групу складають зовнішні чинники, які мають випадковий характер. Тобто вони можуть виникнути на будь-якому етапі чи рівні конкурентного середовища. До таких факторів можна віднести стихійні лиха, катастрофи, політичні події, якісь суттєві зміни в науці, фінансовій сфері тощо [3].

На думку С. Шевельової, вміння підприємства конкурувати з іншими організаціями залежить від таких чинників як: позиція підприємства на ринку, прибутковість, зацікавленість для інвесторів, престижність серед суб'єктів господарювання, в тому числі й споживачів [12]. Щодо виокремлення чинників внутрішнього характеру, які впливають на конкурентоспроможність підприємств, необхідно виділити:

- діяльність керівництва та апарату управління підприємства, організація та виробнича структура, професійний та кваліфікаційний рівень управлінських кадрів;

- система технологічного оснащення. Оновлення устаткування та технологій, заміна їх на сучасні забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємства, посилює внутрішню гнучкість виробництва;

- сировина, матеріали. Якість сировини, комплексність її переробки та обсяги відходів впливають на конкурентоспроможність підприємства. Зменшення виходу готової продукції із сировини приводить до збільшення витрат виробництва, і відповідно до зменшення прибутку;

- збут продукції. Для підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідно здійснювати ефективний збут продукції, завойовувати нові ринки, стимулювати здійснення продажу, вживати маркетингові заходи [4].

Зовнішні чинники конкурентоспроможності є або умовами, до яких повинно пристосовуватися підприємство, або лише частково підконтрольні підприємству. До зовнішніх чинників, що визначають конкурентоспроможність підприємства при виході на зовнішній ринок Нефедова О.Г. відносить: економічні — податкова політика держави, інфляційні процеси; соціальні — рівень кваліфікованості робочої сили, її чисельність; політичні — міжнародні конфлікти; природні фактори — вичерпність запасів окремих видів ресурсів; техногенні чинники — глобальне потепління; зовнішні чинники мезорівня — підприємства-конкуренти, підприємства-контрагенти, споживачі та кредитно-фінансові установи [7]. Г. Азоєв вважає, що на конкурентоспроможність підприємств впливають також якість і ціна продукції [1]. М. Портер додає до зазначених чинників попит та пропозицію на певну продукцію [8].

В аграрній сфері особливої уваги заслуговують такі чинники, як стан матеріально-технічної бази, кваліфікація кадрів, якість продукції та її собівартість, а також дієвість підтримки держави [4]. Серед зазначених чинників особливої уваги необхідно приділити саме якості продукції, бо вона є основним показником оцінки конкурентоспроможності. Тому важливо дотримуватись встановлених вимог технології виробництва, підвищувати рівень технологічного забезпечення, сприяти збільшенню кількості вітчизняних товаровиробників, мінімізувати затрати підприємств, використовувати якісну сировину, підвищувати інвестиційний потенціал, сприяти підвищенню урожайності сільськогосподарських культур та здійснювати підготовку висококваліфікованих працівників. Важливою є державна політика у сфері економіки, адже потрібно здійснювати контроль за формуванням цін на сільськогосподарську продукцію, яка б могла покривати затрати на її виготовлення й реалізацію, проводити ефективну інвестиційну, фінансово-кредитну та податкову політику, сприяти збільшенню доходів населення, в результаті чого підвищиться їх платоспроможний попит, що в подальшому сприятиме розширеному виробництву.

ВИСНОВКИ

Враховуючи результати термінологічного аналізу, пропонуємо стверджувати, що конкурентоспроможність — це здатність підприємств у процесі конкурентної боротьби отримувати кращі результати, які зумовлені використанням власних конкурентних переваг і вмінням пристосовуватись до ринкових змін внутрішнього та зовнішнього середовища з метою досягнення достатнього забезпечення споживачів товарами та послугами при збільшенні прибутковості підприємства.

Існує певна система факторів що впливає на конкурентоспроможність підприємств. В аграрній сфері доречно їх поділяти на ті, що створюються (керовані) та на ті, що враховуються (некеровані). Український аграрний сектор виробництва потребує нагального підвищення конкурентоспроможності за рахунок введення нових технологій, вдосконалення управління якістю продукції та підвищення її стандартів, що в підсумку надасть поштовх експортному потенціалу вітчизняних товаровиробників.

Література:

1. Азоєв Г.Л. Конкуренція: аналіз, стратегія і практика / Г.Л. Азоєв. — М.: Центр економіки і маркетинга, 1996. — 208 с.
2. Бронницький О.М. Конкуентоспроможність сільськогосподарських підприємств: чинники та підходи до визначення / О.М. Бронницький // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 127. — Харків: ХНТУСГ, 2012. — 326 с.
3. Вініченко І.І. Генезис історичних форм розвитку конкуренції / І.І. Вініченко // Економіка і держава. — 2014. — № 5. — С. 10—13.

4. Вініченко І.І., Крючкова Ж.В. Ключові чинники впливу на конкурентоспроможність аграрних підприємств / І.І. Вініченко, Ж.В. Крючкова // Економіка і держава. — 2017. — № 4. — С. 32—37.

5. Грицишин Н. Оцінка конкурентоспроможності підприємства / Н. Грицишин // Вісник Львівського університету. Серія економічна. — Вип. 33. — 2004. — С. 431—436.
6. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкуентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. — К.: Інститут аграрної економіки, 2007. — 270 с.
7. Нефедова О.Г. Конкуентоспроможність в умовах зовнішніх змін / О.Г. Нефедова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — № 5, Т. 2. — 2007. — С. 212—215.
8. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. — М.: Международные отношения, 1993. — 353 с.
9. Прокопєць Л.В. Складові підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Л.В. Прокопєць. — Режим доступу: http://zbirnuuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/37_2.pdf
10. Смит А. Исследование о природе и причине богатства народов / А. Смит. — М.: Соцэкгиз, 1962. — 423 с.
11. Фіщук Б.П. Конкуентоспроможність сільськогосподарської продукції / Б.П. Фіщук, О.П. Лукашенко, О.М. Хмарук // Збірник наукових праць ВНАУ. — 2015. — № 4 (70). — С. 160—164.
12. Шевельова С.О. Конкуентоспроможність молочної підкомплексу / С.О. Шевельова. — Тернопіль: Збруч, 2011. — 196 с.

References:

1. Azoiev, G.L. (1996), Konkurencija: analiz, strategija i praktika [Competition: analysis, strategy and practice], Centr jekonomiki i marketinga, Moscow, Russia.
2. Bronicki, A.M. (2012), "Competitiveness of agricultural enterprises: factors and approaches to defining", Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehničnogo universytetu sil's'kogo gospodarstva: Ekonomichni nauky, vol. 127.
3. Vinichenko, I.I. (2014), "Genesis of historical forms of competition development", Ekonomika ta derzhava, vol. 5, pp. 10—13.
4. Vinichenko, I.I. and Kriuchkova, Zh.V. (2017), "Key factors influencing the competitiveness of agrarian enterprises", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 32—37.
5. Gritishin, N. (2004), "Assessment of competitiveness of the enterprise", Visnyk L'vivs'kogo universytetu, vol. 33, pp. 431—436.
6. Malik, M.J. and Nuzhna, A. (2007), Konkurentospromozhnist' agrarnyh pidpryjemstv: metodologija i mehanizmy [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms], Instytut agrarnoi' ekonomiky, Kyiv, Ukraine.
7. Nefedova, E.G. (2007), "Competitiveness in the face of external changes", Visnyk Hmel'ny'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 5, pp. 212—215.
8. Porter, M. (1993), Mezhdunarodnaja konkurencija [International competition], Mezhdunarodnye otnosheniya, Moscow, Russia.
9. Prokopets, L.V. (2011), "Components of the competitiveness of agricultural enterprises", Zbirnyk naukovykh prac' Bukovyns'kogo Universytetu, vol. 7, available at: http://zbirnuuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/37_2.pdf (Accessed 20 Nov 2017).
10. Smith, A. (1962), Issledovanie o prirode i prichine bogatstva narodov [An inquiry into the nature and cause of the wealth of Nations], Socjckgiz, Moscow, Russia.
11. Fishchuk, B. Lukashenko, O. and Hmaruk, O. (2012), "Competitiveness of agricultural products", Zbirnyk naukovykh prac' VNAU, vol. 4, pp. 160—164.
12. Sheveleva, S.A. (2011), Konkurentospromozhnist' molochnogo pidkompleksu [The competitiveness of a dairy subcomplex], Zbruch, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2017 р.